

DZIEJE TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORII

Lata 1906–1918

Historycy, humaniści, pisarze, ludzie kultury, przedstawiciele duchowieństwa i arystokracji usiłowali zawiązać stowarzyszenie już w 1903 r., lecz nie zdołali przezwyciężyć oporu rosyjskich władz. Sytuacja zmieniła się po fali rewolucji, która w latach 1904-1905 przeszła przez Cesarstwo Rosyjskie i Królestwo Polskie. Demonstracje organizowane przez partie socjalistyczne, akcje bojowe PPS, pochody patriotyczne Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, walka studentów i młodzieży gimnazjalnej o szkolnictwo polskie, listopadowy strajk powszechny, krwawy odwet wojska i policji carskiej, ogłoszenie stanu wojennego — zmieniły oblicze Warszawy, podniosły świadomość i kulturę polityczną społeczeństwa. W rezultacie przyniosły, choć ograniczone, swobody obywatelskie, zwłaszcza w dziedzinie oświaty i kultury, umożliwiły zakładanie stowarzyszeń. W latach 1906-1907 zarejestrowano ich 547, jako trzecie z kolei — Towarzystwo Miłośników Historii. Wśród stowarzyszeń, które przetrwały mimo utrudnień władz rosyjskich, było wiele działających przez dłuższy lub krótszy czas bardzo ofiarnie. Niektóre stały się zaczątkiem ważnych instytucji i uczelni. Spośród założonych w 1906 r., a istniejących do dziś, trzeba przywołać Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.

Statut Towarzystwa Miłośników Historii zatwierdzony 28 września 1906 roku określił, iż celem Towarzystwa jest popieranie

Tablica z 1986 r. na kamienicy TMH upamiętniająca założenie PTH i TMH

rozwoju nauk historycznych oraz ich krzewienie ze szczególnym uwzględnieniem dziejów polskich. Nasze stowarzyszenie pozostało temu wierne, nie przerywając działalności nawet podczas dwóch wojen światowych, starając się zawsze włączać w nurt obywatelskich powinności i wyrażać niezależne opinie. Dnia 17 listopada 1906 r., na zebraniu organizacyjnym w sali Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ul. Czackiego (wówczas Włodzimierskiej), wybrano pierwszy Zarząd Towarzystwa Miłośników Historii, do którego weszli wybitni historycy. Prezesem został Aleksander Jabłonowski — historyk, wydawca źródeł do dziejów Polski w XVI w., etnograf, kartograf, współorganizator i prezes Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Rozpoczęto organizowanie zebrań naukowych (w różnych lokalach Warszawy), przejęto czaso-

T O W A R Z Y S T W O M I Ł O Ś N I K Ó W H I S T O R Y I .

Zarząd Towarzystwa Miłośników Historii ma zaszczyt zawiadomić W. Pana, iż doroczne walne Zebranie Towarzystwa odbędzie się w dn. 26 kwietnia 1915 r. o godz. 7½ wiecz. w sali Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ul. Włodzimierskiej N:25. W razie niedojścia do skutku zebrania w pierwszym terminie, odbędzie się Zebranie w terminie drugim w tymże lokalu w e c z w a r t e k d n . 6-go m a j a 1915 r. o godzinie 7½ wieczorem.

P o r z ą d e k d z i e n n y :

1. Zagajenie i wybór Przewodniczącego Zebrania
2. Sprawozdanie roczne z działalności Towarzystwa.
3. Sprawozdanie kasowe.
4. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej.
5. Sprawozdanie ze stanu robót restauracyjnych kamienicy książąt Mazowieckich.
6. Wybór członka Zarządu na miejsce ustępującego p. Augusta Zaleskiego.
7. Wybór 3-ch członków Komisji Rewizyjnej.
8. Sprawozdanie p. M. Barucha z badań archiwalnych nad dziejami kamienicy ks. Mazowieckich.

P r e z e s A. Kraushar.

Sekretarz I. Baranowski.

Zawiadomienie o zebraniu TMH w 1915 r. ze zbiorów APW

pismo naukowe, ukazujący się od 1905 r. „Przegląd Historyczny”, który do dzisiaj jest organem TMH.

W 1913 r. z zapisu Adama ks. Czartoryskiego nabyto kamienicę Pod Św. Anną (błędnie zwaną kamienicą Książąt Mazowieckich) przy Rynku Starego Miasta 31. Konserwacja pod kierunkiem najlepszych architektów-badaczy (działaczy Towarzystwa Opieki nad

Zabytkami Przeszłości) „przywróciła dawny blask” jednemu z cenniejszych zabytków zaniedbanego wówczas Starego Miasta. Od 1915 r. udostępniano ją licznym zwiedzającym i zapraszano na wystawy pamiątek z powstań narodowych, pamiątek z dawnego ratusza i Rady Miejskiej. Cykle odczytów popularnych z dziejów Polski przyciągnęły do sali Muzeum Przemysłu i Rolnictwa na Krakowskim Przedmieściu 66 w ciągu kilku lat ponad 5000 słuchaczy (wstęp był płatny!). We własnej siedzibie Towarzystwo zorganizowało pracownię historyczną, zgromadziło zbiory planów, ikonografii, medali i bibliografię dotyczące Warszawy. Kamienica Pod Św. Anną pełniła funkcję nieistniejącego Muzeum Dawnej Warszawy. W 1911 r. rozpoczęto wydawanie serii Biblioteka Historyczna im. Tadeusza Korzona – w następnych latach tego okresu ukazało się 18 tomów monografii z dziejów miasta. Po wyjściu Rosjan z Warszawy w 1915 r. członkowie TMH brali żywy udział w odradzaniu się polskich instytucji społecznych i kulturalnych miasta. Tematyka odczytów popularnych poszerzyła się o historię wojskową.

W Drugiej Rzeczypospolitej

Długoletnim prezesem TMH po Aleksandrze Jabłonowskim był Aleksander Kraushar (1912-1931), następnie pełnił te obowiązki Józef Siemieński, a w roku 1933 prezesurę objął Stanisław Kętrzyński. Po burzliwych latach odzyskiwania niepodległości i walki o jej zachowanie, w czym członkowie TMH brali aktywny udział, a spektakularnym przykładem tego była decyzja uczestników nadzwyczajnego walnego zebrania o wstępowaniu do Armii Ochotniczej i służb pomocniczych dla odparcia najazdu bolszewickiego w 1920 r., Towarzystwo przeżywało intensywny rozwój swej działalności, rozszerzając problematykę zainteresowań, kontynuując akcje popularyzatorskie. Liczba członków doszła do 358 (w 1938 r.). Wśród członków Towarzystwa był Marszałek Józef Piłsudski, autor prac o Powstaniu Styczniowym, Legionach i wojnie 1920 r. Wprowadzono członkostwa zbiorowe dla kół studentów historii, gimnazjów, bibliotek, do TMH zapisywali się księża warszawscy. Wzrosła znacznie ilość zebrań, ożywiono dawniej fun-

Posiedzenie TMH w okresie międzywojennym

kcjonujące sekcje – Archiwalną i Numizmatyczną, a w 1927 r. zorganizowano Sekcję Dydaktyczną, która prowadziła samokształcenie nauczycieli poprzez cykl wykładów na temat metodyki nauczania i przygotowywanie pomocy dydaktycznych. Jej członkowie m.in. opiniowali podręczniki i nowe programy, współpracowali przy urządzaniu działu historycznego na Powszechnej Wystawie Krajowej w 1929 r. w Poznaniu.

W 1925 r. TMH przystąpiło do Polskiego Towarzystwa Historycznego (z siedzibą we Lwowie) jako autonomiczny Oddział Warszawski – największy i najbardziej czynny. W 1930 r. TMH było gospodarzem V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, w trzy lata później — Międzynarodowego Kongresu Historyków, współpracowało z wieloma organizacjami krajowymi i zagranicznymi. W nowym statucie z 1932 r. podkreślono związek działań TMH z Warszawą — badaniem i popularyzowaniem jej dziejów. W latach trzydziestych, za energicznej prezesury prof. Kętrzyńskiego, zorganizowano nowe sekcje: Historii Europy Wschodniej, Gospodarczo-Społecznej, Starożytnej, Kościoła, Powstania Sty-

czniowego, Historii Wojskowej a także Studiów Krytycznych. TMH pozostawało w stałym kontakcie z władzami miasta, m.in. w styczniu 1938 r. przy ich pomocy finansowej zorganizowało uroczyste obchody 75. rocznicy Powstania Styczniowego – konferencję naukową w Ratuszu oraz (przy współpracy z Muzeum Narodowym) wystawę druków i rękopisów z czasów Powstania Styczniowego. Podobnie, jak powstające wówczas towarzystwa przyjaciół różnych dzielnic Warszawy, Towarzystwo nasze cieszyło się uznaniem Prezydenta Starzyńskiego, nb. naszego członka, promującego varsaviana, szczególnie historyczne.

Wśród działaczy i członków Towarzystwa nie brakowało sporów politycznych – część z nich wspierała działalność wybitnego historyka, prof. Marcelego Handelsmana, współorganizatora Warszawskiego Klubu Demokratycznego, który zawiązano w 1937 r. w siedzibie Towarzystwa. Inni, skupieni wokół Wacława Tokarza, spowodowali nawet secesję i powołali w 1936 r. konkurencyjne Towarzystwo Przyjaciół Historii Warszawy.

Lata drugiej wojny światowej

Towarzystwo, jak wszystkie organizacje społeczne, zostało formalnie zlikwidowane przez okupantów niemieckich w lipcu 1940 r., ale nie zaprzestało działalności. Akta, bibliotekę i skład wydawnictw przekazano do Archiwum Miejskiego w Arsenale (ul. Długa 52), zbiory muzealne do Muzeum Narodowego i Muzeum Dawnej Warszawy, część wydawnictw rozproszono. Większość owych zbiorów spłonęła w czasie Powstania, resztę po jego upadku Niemcy zniszczyli 4 listopada 1944 r. wraz z całością akt i planów Warszawy, tak że jedynie ich drobne fragmenty zachowały się w Muzeum Narodowym.

Towarzystwo dość prędko rozpoczęło konspiracyjną działalność – w jego kamienicy zbierali się studenci Wydziału Historycznego tajnego Uniwersytetu Warszawskiego, na seminarium nauk pomocniczych prowadzone przez dr Jadwigę Karwasińską, która przynosiła z pobliskiego Archiwum Akt Dawnych tomy wydawnictw źródłowych i tablice paleograficzne. Także prezes, prof. Stanisław Kętrzyński, „ze spokojną determinacją odnowił w warun-

kach tajnego nauczania swoje seminarium, siłą rzeczy, dla ograniczonej liczby studentów. Z tą samą wiernością dla sprawy otworzył we wrześniu 1940 roku serię posiedzeń Towarzystwa, także w swoim mieszkaniu. (– –) W sporym pokoju frontowym, gdzie stał osiemnastowieczny stół francuski służący mu do pisania, w odtworzonym przez jego mieszkańców klimacie zacisza sprzed wojny, w każdy trzeci czwartek miesiąca, bez miesięcy letnich, zbierali się zaproszeni przez gospodarza historycy, w przestrzeganej liczbie do dwunastu osób”. Lista uczestników obejmowała grono stałe i niestałe z Marcelim Handelsmanem, Ludwikiem Kolankowskim, Marianem Łodyńskim, Tadeuszem Manteufflem, Janem Natansonem-Leskim, Bronisławem Pawłowskim, Jakubem Sawickim, Józefem Siemieńskim, ks. Józefem Umińskim, Januszem Wolińskim, Aleksym Bachulskim. Ponadto w owych posiedzeniach brali udział: Zofia Gołuchowska (Libiszowska), Jadwiga Karwasińska, Anna Dembińska, Aleksander Gieysztor, Wojciech Kętrzyński, Jadwiga Lechicka, Wanda Moszczeńska, Stefan Przewalski, Władysław Tatarkiewicz, Władysław Tomkiewicz, Zygmunt Wojciechowski, Helena Więckowska i Kazimierz Zakrzewski. „Referowano i dyskutowano to co powstało tuż przed wojną, i to co znajdowało się na warsztacie. Była w tym myśl Prezesa, żeby ten warsztat indywidualny nie rdzewiał, również wobec młodych, którzy parę razy przedstawiali – – swoje prace doktorskie”^{*}.

Po aresztowaniu i wywiezieniu do Oświęcimia prof. Kętrzyńskiego w listopadzie 1943 r. obowiązki prezesa objął Ludwik Kolankowski, który w 1944 r. zorganizował kilka tajnych spotkań naukowych w zmniejszonym składzie w Bibliotece Ordynacji Zamoykich przy ul. Żabiej. Grupa czołowych historyków warszawskich stanowiła trzon Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej. Byli wśród nich: Władysław Bartoszewski, Aleksander Gieysztor, Marceł Handelsman, Stanisław Herbst, Stefan Kieniewicz, Kazimierz Konarski, Witold Kula, Tadeusz Manteuffel, Adam Moraczewski, Stanisław Płoski, Józef Siemień-

^{*} A. Gieysztor, *Towarzystwo Miłośników Historii w czasie II wojny światowej*, w: *Warszawskie środowisko historyczne w XX wieku. Dziewięćdziesięciolecie Towarzystwa Miłośników Historii*, Warszawa 1997, s. 74

ski, Władysław Tomkiewicz, Ludwik Widerszal i Kazimierz Zakrzewski. Podczas II wojny światowej poległo, zostało zamordowanych lub zmarło 53 członków Towarzystwa. W sierpniu 1944 r. spłonęła kamienica Pod Św. Anną.

Lata 1945—1956

Wśród ruin i gruzu Rynku Starego Miasta powracający warszawiacy zobaczyli stojące elewacje Strony Dekerta i czarną, wypaloną ścianę frontową z narożnikiem kamienicy Pod Św. Anną. Ocalały więc fragmenty niemych świadków historii. Podobnie jak inni twórcy i pracownicy kultury, działacze TMH ujawnili swą działalność w maju 1945 r. Dnia 11 maja z inicjatywy wiceprezesa, prof. Tadeusza Manteuffla, zebrał się Zarząd w mało zniszczonym gmachu Instytutu Historycznego UW (ul. Krakowskie Przedmieście 26/28). Działaniom prof. Manteuffla i dr. Aleksego Bachulskiego, sekretarza, zawdzięczamy szybkie odradzenie się Towarzystwa, gdy tymczasem prezes, prof. Stanisław Kętrzyński, po uwięzieniu na Pawiaku i w Oświęcimiu, przebywał w Krakowie. Dnia 29 maja, na pierwszym zebraniu członków, Witold Suchodolski, dyrektor Archiwów Państwowych, podsumował straty wojenne warszawskich archiwów. Ogólnie straty TMH wyceniono na 400.000 przedwojennych złotych. Niemal natychmiast też przystąpiono do odbudowy naszej siedziby. W kontakcie z Biurem Odbudowy Stolicy i Urzędem Konserwatorskim zabezpieczono mury, położono dach, wyremontowano stropy. Uzyskano w 1947 r. potwierdzenie Zarządu Miejskiego, że kamienica Pod Św. Anną jest nadal traktowana jako własność TMH. Tymczasem w 1953 r. władze państwowe przydzieliły ją, wraz z sąsiednią (nr 29), nowopowstałemu Instytutowi Historii PAN. Zarząd nasz wyraził zgodę pod warunkiem zapewnienia lokalu do pracy i sal na zebrania (co dziś jest realizowane odpłatnie). Odbudowa wg projektu inż. arch. Jana Grudzińskiego połączyła dwie kamienice w całość „domu historyka”. TMH wróciło na Rynek z gościnnego Uniwersytetu w sierpniu 1954 r.

Reaktywowano dawne sekcje: Archiwalną, Dydaktyczną, Warszawy i Mazowsza, a zebrania ogólne grupowano w cykle tematycz-

ne. W 1954 r. Zarząd TMH pod kierunkiem dr Adama Stebelskiego przyjął w swe struktury organizacyjne samodzielną naukową placówkę – Komisję Badań Dawnej Warszawy. Hojny zapis członka TMH, Jerzego Niemojewskiego, pozwolił uruchomić kwerendy nad dziejami Powstania Styczniowego, a ofiarowana Towarzystwu urokliwa willa „Arkadia” w Kazimierzu Dolnym umożliwiła historykom tani, letni wypoczynek. Odrodził się „Przegląd Historyczny”, którego redaktorem naczelnym został w 1952 r. Stefan Kieniewicz i był nim przez 40 lat. Wydano 10 tomów monografii we współpracy z Instytutem Historycznym UW. Przybywało członków, w tym młodych historyków i nauczycieli, ale aktywność środowiska nie była wielka, na co wpływ miały: brak możliwości swobodnych dyskusji oraz wzrastająca ingerencja czynników politycznych w życie naukowe instytucji i organizacji społecznych. W 1954 r. TMH straciło osobowość prawną i odrębność majątkową, stając się zwykłym oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego, choć zachowało tradycyjną nazwę.

Na wiosnę 1956 r. młodzi historycy zareagowali na partyjną wulgaryzację historii, zwłaszcza najnowszej. Wiele zebrań sekcji Historii Najnowszej, Wojskowej i innych stało się miejscem spotkań demokratycznej opozycji. Delegaci TMH wzięli żywy udział w jubileuszowym Zjeździe i Walnym Zgromadzeniu PTH w pałacu Staszica 19-21 października 1956 r., a więc w przełomowych dniach dziejów PRL, gdy obradowało VIII Plenum KC PZPR. Nastrój społeczeństwa stolicy odbił się na atmosferze dyskusji i wyborze bezpartyjnego prof. Stanisława Herbsta na prezesa Zarządu Głównego PTH. Zebrani uchwalili rezolucję solidarności z postawą społeczeństwa.

Po śmierci prof. Kętrzyńskiego w 1950 r. prezesami TMH byli kolejno: prof. Władysław Tomkiewicz i dr Adam Stebelski.

Lata 1956—1989

W okresie tym prezesami TMH byli profesorowie: Jakub Sawicki, Janusz Woliński, najdłużej Andrzej Wyczański (1970-1987), Andrzej Ajnenkiel i Janina Leskiewiczowa. Po latach stalinizmu, który symbolicznie zakończył „październik” 1956 r., poprawiły się

Willa Arkadia w Kazimierzu Dolnym

możliwości pracy historyków i atmosfera w Instytucie Historii PAN – mogły więc też zmienić się zebrania naszego Towarzystwa, ich tematyka i możliwości dyskusji. Nowe inicjatywy i sprawy dotychczas pomijane podejmowała młoda kadra naukowców IH PAN, głównie z Pracowni Dziejów Najnowszych. Rozszerzenie programu, listy prelegentów i swobodniejsza dyskusja spowodowały znaczny wzrost zainteresowania Towarzystwem, co przyniosło mu wzrost liczby członków i większą frekwencje na spotkaniach. W 1957 r. osiągnęliśmy przedwojenną liczbę 380 członków, by w rekordowym roku 1985 dojść aż do 1150; przez następne lata było ich ok. 900. Wzrosła też liczba zebrań do ok. 60 rocznie, nie licząc kilku sesji.

Niesłabnące zainteresowanie towarzyszyło spotkaniom Sekcji Historii Najnowszej prowadzonej kolejno przez Stanisława Kalańskiego, Jana Molendę, Mariana Marka Drozdowskiego, Artura

Leinwanda, Jerzego Eislera i ponownie przez Mariana M. Drozdowskiego. Oprócz członków–historyków, dyskusje ożywiali goście: działacze polityczni, społeczni, kombatanzi. Referowano problemy i osiągnięcia ruchów niepodległościowych, rozwój samorządu stolicy po 1915 r., dzieje Kościoła. Żywe zainteresowanie budziły prelekcje o budowniczych II Rzeczypospolitej, dowódcach z lat II wojny światowej, zebrania wspomnieniowe o zmarłych historykach. Drewniana galeria w Sali Lelewelewskiej groziła zawaleniem nie tylko podczas sporu o Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego i Władysława Sikorskiego. Niektóre zebrania miały bardzo uroczysty charakter, jak np. w 150. rocznicę urodzin prezydenta USA z prelekcją prof. Andrzeja Zahorskiego nt. Abraham Lincoln a Polacy amerykańscy (w obecności ambasadora USA), czy wykłady prof. Stefana Kieniewicza w stulecie Powstania Styczniowego.

Na walnym zebraniu TMH 11 października 1956 r. na wniosek Henryka Rutkowskiego postanowiono wszcząć starania o utworzenie popularno-naukowego czasopisma historycznego. Miesięcznik pod nazwą „Mówią Wieki”, redagowany przez historyków warszawskich z Marią Bogucką na czele, zaczął wychodzić od stycznia 1958 r. i do dziś funkcjonuje na rynku czytelnictwa, ciesząc się dużym powodzeniem wśród młodzieży i innych miłośników przeszłości.

Ożywiła się też tematyka warszawska. Od 1967 r. TMH, często we współpracy z Towarzystwem Przyjaciół Warszawy, organizuje z inicjatywy prof. Mariana M. Drozdowskiego coroczne, popularno-naukowe sesje varsavianistyczne. Nad wybranymi okresami dziejów stolicy i problemami jej współczesności dyskutują historycy, socjologowie, architekci, demografowie, ludzie, którzy Warszawę tworzą. Przez szereg lat dotacje władz miejskich i wojewódzkich umożliwiały organizację spotkań w interesujących obiektach Warszawy oraz honorowanie dyplomami i grafikami laureatów najlepszych varsavianów, wybranych przez jury Towarzystwa. Sesji tych odbyło się 38 (do 2005 r.). Uruchomiono w 1970 r. nową serię prac popularno-naukowych pt. Biblioteka Wiedzy o Warszawie. Razem z Pracownią Dziejów Warszawy Instytutu Historii PAN działacze Towarzystwa zainicjowali Komisję Zamkową, kie-

rowaną przez prof. Stanisława Lorentza. W 1970 r. Towarzystwo przyjęto na prawach sekcji niezależną, społeczną grupę pań – dawnych członkiń przedwojennego Przysposobienia Wojskowego Kobiet i żołnierzy Armii Krajowej – tworzących Komisję Historii Kobiet w Walce o Niepodległość. W pracach Zarządu wyróżniał się aktywnością Wiktor Nowakowski, dawny starosta łaski, podczas wojny w Delegaturze Rządu i PCK.

W roku 1971 utworzono Sekcję Nauk Pomocniczych Historii, która skupiła przede wszystkim osoby zainteresowane genealogią i heraldyką. Sekcję zorganizował i został jej przewodniczącym Stefan K. Kuczyński. Przeszła ona działać w 1988 r. wobec reaktywowania Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (jego prezesem jest do dzisiaj prof. Kuczyński).

Stan wojenny w grudniu 1981 przyniósł zawieszenie funkcjonowania wszystkich towarzystw, ale znaczny procent ideowych członków był zaangażowany w podziemną działalność odczytową i wydawniczą, prowadzoną przez duszpasterstwa na terenie całej Polski, zwłaszcza przez Studium Kultury Chrześcijańskiej w parafii św. Trójcy (Solec), utworzone przez ks. dr Marka Kiliszka, a także w Duszpasterstwie Środowisk Twórczych i Naukowych ks. Wiesława Niewęglowskiego. Wielu członków TMH angażowało się w działalność Obywatelskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom. W okresie luty–czerwiec 1982 r. odbywał się cotygodniowy cykl spotkań z historii najnowszej w ramach kursu dla nauczycieli (ok. 100 osób) w IH PAN, podczas którego wykłady prowadzili prof. Marian Wojciechowski i dr Paweł Wieczorkiewicz, a okazjonalnie także prof. prof. Marian M. Drozdowski i Andrzej Ajnenkiel. Jednocześnie ten ostatni prowadził oddzielne wykłady z historii Polski, oficjalnie w ramach zajęć swej Pracowni w IH PAN, na które uczęszczali młodzi działacze podziemnej „Solidarności”. Po wydanym w sierpniu 1982 r. pozwoleniu na wznowienie działalności przez TMH zostali oni jego członkami, co spowodowało gwałtowny (do 1000 osób), acz chwilowy wzrost naszej liczebności.

Po powrocie do normalnych form organizacyjnych uznanie wśród humanistów Warszawy wzbudziła nowoutworzona Sekcja

Kultury Historycznej TMH (organizatorzy: Janina Leskiewiczowa, Jan Górski i Janusz Sztetyłło), która w latach 1985-89 odegrała ważną rolę jako interdyscyplinarne forum dyskusji naukowej i popularyzacji wiedzy. Wielu historyków zaangażowało się w proces przemian ogólnonarodowych, od 1989 r. podejmując się odpowiedzialnych funkcji w rządzie i parlamencie.

W latach 1990 – 1996

W tym okresie prezesem był prof. Marian Marek Drozdowski, wyraźnie znaczący swą osobowością piętno na działalności TMH. Były to lata rosnącego znaczenia w świecie kulturalnym Warszawy, otwarcia na współpracę z innymi instytucjami, z czego Towarzystwo także szeroko korzystało.

Liczba zebrań wynosiła 40-55 rocznie, nastąpił wzrost liczby sesji naukowych, budzących znaczne zainteresowanie, ale frekwencja na zebraniach była bardzo zróżnicowana. Najwięcej uczestników gromadziły spotkania Sekcji Dydaktycznej wspólnie kierowanej przez Zofię T. Kozłowską – słuchacze (140-200 osób) zajmowali nieraz poza Salą Lelewela hall i schody w IHI PAN. Znaczne zainteresowanie budziły spotkania z interesującymi ludźmi (np. z Janem Nowakiem-Jeziorańskim w 1994 r. – 140 osób), a także wieczory wspomnień o nieżyjących historykach – Stanisławie Herbście, Stefanie Kieniewicz, Tadeuszu Jędruszczaku, Tadeuszu Łepkowskim, Andrzej Zahorskim – oraz wybitnych architektach-konserwatorach – Janie Zachwatowiczu i Stanisławie Żarynie. Lubiano wieczory rocznicowe, łączące słowa historyka z koncertem, np. na 75-lecie zakończenia wojny polsko-bolszewickiej. Uczęszczano chętnie na promocje książek historycznych. Specjalny charakter miały wieczory poświęcone pamięci ks. Jerzego Popiełuszki i 10-leciu powstania „Solidarności”. Małą frekwencję na niektórych spotkaniach TMH przypisywaliśmy „starzeniu się” członków przy słabym napływie młodych, a także pauperyzacji społeczeństwa.

W tematyce zebrań dominowała historia najnowsza, przy czym omawiano też działalność wybitnych postaci, m.in. Ignacego Mościckiego, Józefa Becka, Mieczysława Niedziałkowskiego, Tadeusza Szturm de Sztrema. Wracano kilkakrotnie do Powstania War-

szawskiego, zwłaszcza na sesji w jego 50. rocznicę wybuchu (ok. 300 osób, przy udziale historyków emigracyjnych), czego plonem był tom *Powstanie Warszawskie z perspektywy półwiecza*. Tematami licznych sesji były: wydarzenia – Bitwa Warszawska 1920 roku, Recepcja Konstytucji 3 Maja w Warszawie (razem z Muzeum Historycznym), Stulecie Polskiej Partii Socjalistycznej, Jałta z perspektywy półwiecza, 70-lecie Polskiego Radia (wraz z Dyrekcją Radia), Warszawski Październik 1956; ludzie – General Kazimierz Sosnkowski (z Wojskowym Instytutem Historycznym), Wilson, House, Paderewski (wraz z Komitetem Uczczenia Pamięci Paderewskiego), Józef Piłsudski – polityk, żołnierz, mąż stanu (z Wojskowym Instytutem Historycznym i Akademią Obrony Narodowej); zjawiska – Stalinizm w powojennej Polsce; instytucje – Dzieje klasztoru w Czerwińsku. Powrotem do dawnej tradycji były przemarsze ulicami Warszawy: 29 listopada szlakiem podchorążych, 17 kwietnia – Działyńców, organizowane przez Zespół Historii Sztuki Wojennej i Fortyfikacji przy Sekcji Historii Wojskowej. Doroczne spotkania varsavianistyczne nadal organizowano w interesujących obiektach zabytkowych, również podwarszawskich (w Pęcicach, Starym Otwocku, Starej Wsi, Suchej Węgrowskiej), dzięki pomocy Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego. Dyskutowano o początkach Warszawy, jej stołeczności, związkach z Mazowszem, miejscu w dziejach Polski, o działalności prezydenta Starzyńskiego.

W miastach Mazowsza organizowano sesje popularno-naukowe, przygotowywane wspólnie z mazowieckimi towarzystwami naukowymi dla starszej młodzieży i nauczycieli. Zorganizowanie kilkunastu takich sesji było możliwe dzięki wysiłkowi członka Zarządu, Edwarda Olbromskiego z Wyszogrodu. Dla uczniów stolicy i przewodników PTTK funkcjonowała w latach 1995–1996 „Wszechnica Warszawska”, na której wygłaszano odczyty pt. Nowe spojrzenie na dawną Warszawę, zainicjowane wypowiedzią prof. Aleksandra Gieysztora. Przewodnicząca Sekcji Dydaktycznej, Zofia T. Kozłowska, prowadziła spotkania z historykami Warszawy związane z obchodami 400-lecia stołeczności tego miasta. Działacze TMH mobilizowali młodzież do czynnego udziału w tych ob-

Jubileuszowa sesja TMH w Starej Pomarańczarni 22 XI 1996, w pierwszym rzędzie Prezydent RP na Uchodźstwie Ryszard Kaczorowski

chodach, a także w konkursach wiedzy o Warszawie i plastycznych, związanych z rocznicami narodowymi, organizowanych przez Młodzieżowy Dom Kultury „Bielany”. Wiosną 1995 r. prowadzono dla młodzieży konkursy wiedzy o patronach ich szkół: Marszałku Józefie Piłsudskim i Stefanie Starzyńskim (wspólnie z Fundacją Rodziny J. Piłsudskiego i Komitetem Uczczenia Pamięci S. Starzyńskiego). Zorganizowano też konkurs wiedzy o Warszawie dla słuchaczy „Radia dla Ciebie”.

W związku z powrotem do Polski córek Marszałka Piłsudskiego Zarząd TMH zorganizował w 1991 r. spotkanie z Jadwigą Piłsudską-Jaraczewską i jej mężem, a następnie z dr Wandą Piłsudską. Niejednokrotnie gościliśmy Ryszarda Kaczorowskiego, ostatniego Prezydenta Rzeczypospolitej na Obczyźnie, a także Jana Nowaka-Jeziorańskiego „Kuriera z Warszawy” i prezesa Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie prof. Józefa Garlińskiego.

Powołane przez TMH jury wielokrotnie przyznało nagrodę pieniężną za wybitne osiągnięcia badawcze i publicystyczne dla

uczczenia naszego działacza, historyka odbudowy Warszawy i socjologa, doc. dr. Jana Górskiego, zmarłego w 1988 r. Fundatorem tej nagrody był Andrzej Szczypiorski.

Lata 1996 – 2006

Prezesami TMH w tych latach byli: doc. dr hab. Andrzej Rachuba (1996—1999), prof. Wojciech Iwańczak (1999–2005) i ponownie prof. Rachuba. Liczba sekcji wynosiła od 6 do 9, przy czym niektóre z nowo powołanych funkcjonowały tylko rok, a inne wykazują niezmienną żywotność, np. Sekcja Biografistyki i Studiów Krytycznych (przewodniczący Marian M. Drozdowski) i Sekcja Historii Społeczno-Gospodarczej (przewodnicząca dr Bogusława Bulska). Corocznie TMH organizowało ok. 60 zebrań oraz kilka sesji. Regularnie spotykają się uczniowie przygotowujący się do Olimpiady Historycznej. Wysoką frekwencję mają projekcje filmów dokumentalnych urządzane w Muzeum Niepodległości, głównie staraniem dr. Jacka Sawickiego. W 2002 r. miłośnicy historii z Ursusa zawiązali pierwsze w dziejach TMH koło, które liczy 15 osób, a jest prowadzone przez Małgorzatę Szafrąńską i Jerzego Domżańskiego. W 1996 r. obchodziliśmy uroczyste nasze pięćdziesięciolecie, organizując wystawę w Archiwum m. st. Warszawy i sesję w Starej Pomarańczarni w Łazienkach pt. Warszawskie środowisko naukowe w XX wieku, której pokłosiem był 40 tom Biblioteki im. Tadeusza Korzona. W październiku 1999 r. przypomniano zasługi współzałożyciela i pierwszego prezesa TMH, prof. Aleksandra Jabłonowskiego, na uroczystości odsłonięcia obelisku w Goźlinie – Mariańskim Porzeczu, miejscu jego urodzenia. Obelisk ustawiło społeczeństwo ziemi garwolińskiej. Uczestnicy spotkania wzięli następnie udział w XVI Międzynarodowym Sympozjum Kościuszkowskim, zorganizowanym przez Polską Fundację Kościuszkowską, z którą TMH stale współpracuje. Na spotkania te przyjeżdżali z Białorusi historycy i młodzieżowe zespoły artystyczne.

Tematyka sesji naukowych obejmowała różne epoki i zagadnienia, m.in. Epokę „Ogniem i mieczem”, Sztukę i kulturę w dobie unii polsko-saskiej, Militarne dzieje Pragi we współczesnych bada-

Opłatek TMH i „Solidarności” Instytutu Historii PAN w 2005 r.

niach historycznych, 10. rocznicę Okrągłego Stołu, 20. rocznicę stanu wojennego. Sesje varsavianistyczne, związane z rocznicami II wojny światowej, a zwłaszcza Powstania Warszawskiego, wyszły dzięki inicjatywie Bogusławy Bulskiej poza tę tematykę zajmując się Warszawą przełomu wieków w świetle historii i statystyki, a także Warszawą na tle stolic europejskich. Opublikowaliśmy 5 tomów tekstów źródłowych, m.in. *Międzynarodowe aspekty wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*; 1956. *Polska emigracja a kraj*; *Archiwum Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego*, t. 1; *Międzynarodowe aspekty Powstania Warszawskiego 1944*. Mimo kłopotów w uzyskaniu dotacji wydano materiały z kilku sesji varsavianistycznych. Opanowano trudności formalno-finansowe, zagrażające likwidacją „Przeglądu Historycznego”. Pomimo zmniejszenia się liczby członków i konieczności wprowadzenia ostrych oszczędności finansowych Towarzystwo nie traci swej aktywności społecznej.